

Obraz powojennej Warszawy na podstawie filmu *Gdzie diabeł mówi dobranoc* (1956) Kazimierza Karabasza i Władysława Ślesickiego

Adam Rębacz

Adresat zajęć: uczniowie szkół ponadpodstawowych.

Rodzaj zajęć: lekcja historii, historii i społeczeństwa.

Cel ogólny zajęć: Przybliżenie uczniom realiów politycznych i społecznych życia w Polsce dziesięć lat po II wojnie światowej.

Cele szczegółowe:

Uczeń:

- zna rozmiar zniszczeń Warszawy podczas II wojny światowej i wynikającą z tego sytuację materialną mieszkańców powracających do miasta;
- wie, jaką rolę w propagandzie stosowanej przez władze komunistyczne miał wątek odbudowy stolicy;
- umie przedstawić przełomowe znaczenie wydarzeń roku 1956 w Polsce;
- potrafi wskazać powojenne inwestycje w Warszawie, np. trasa W-Z, starówka z rynkiem Starego Miasta, Marszałkowska Dzielnica Mieszkaniowa, Pałac Kultury i Nauki, Stadion Dziesięciolecia;
- ma świadomość dysproporcji w odbudowie i rozwoju poszczególnych dzielnic Warszawy, np. Śródmieścia i Targówka;
- rozpoznaje zaniedbania, problemy i patologie powojennego społeczeństwa w Polsce, np. bezrobocie lub praca dorywcza, brak opieki nad dziećmi, bieda, alkoholizm;
- charakteryzuje różne postawy społeczeństwa wobec tempa odbudowy i procesu zaspokajania potrzeb materialnych obywateli przez władzę;
- zna środki wyrazu filmu dokumentalnego;
- umie rozpoznać różnicę w przekazie treści dotyczących odbudowy stolicy w Polskiej Kronice Filmowej z lat 50. oraz filmie Kazimierza Karabasza i Władysława Ślesickiego;
- potrafi przedstawić krótki bilans odbudowy stolicy 10 lat po zakończeniu II wojny światowej.

Metody pracy: praca z filmem, elementy wykładu, praca z tekstem źródłowym, praca z mapą internetową Warszawy.

Formy pracy: praca w grupach, praca indywidualna.

Środki i materiały dydaktyczne: film *Gdzie diabeł mówi dobranoc* (1956) w reż. K. Karabasza i W. Ślesickiego, Polska Kronika Filmowa¹, film *Jak zbudowano nową Warszawę*², teksty źródłowe.

Słowa kluczowe: Warszawa, Targówek, Biuro Odbudowy Stolicy, odwilż gomułkowska, odbudowa, propaganda.

Czas: 1 godzina lekcyjna + projekcja filmu (11 min).

Bibliografia: Kałwa A., *70 lat temu utworzone zostało Biuro Odbudowy Stolicy*, Portal Dzieje.pl, <https://dzieje.pl/aktualnosci/70-lat-temu-utworzone-zostalo-biuro-odbudowy-stolicy> ■ Kłaczek J., Roszak S., *Poznać przeszłość. Wiek XX. Podręcznik do historii dla liceum ogólnokształcącego i technikum*, Warszawa 2019 ■ Piątek G., *Najlepsze miasto świata. Warszawa w odbudowie 1944–1949*, Warszawa 2019, ss. 95–96 ■ Piątek G., *Powojenna Warszawa. Wyburzyć czy zachować?*, Portal Histmag.org, <https://histmag.org/Powojenna-Warszawa.-Wyburzyc-czy-zachowac-20306/> ■ *Poznański Czerwiec '56*, Portal Dzieje.pl, <https://dzieje.pl/aktualnosci/poznanski-czerwiec-56>

PRZEBIEG ZAJĘĆ:

Tematyka lekcji dotyczy dwóch aspektów odbudowy powojennej Warszawy — architektury i tkanki społecznej oraz wzajemnego związku obu tych aspektów w 10 lat po zakończeniu II wojny światowej.

1. Uczniowie i nauczyciel wspólnie oglądają film *Gdzie diabeł mówi dobranoc* w reż. K. Karabasza i W. Ślesickiego. Przed projekcją prowadzący prosi grupę o zwrócenie uwagi na obiekty architektoniczne przedstawione w filmie (ewentualnie wypisanie ich w zeszycie w trakcie oglądania filmu), np. rodzaj zabudowy — drewniana czy murowana, stan techniczny przedstawionych budynków oraz postaci przedstawione w filmie — kim są pokazani ludzie, jak są ubrani, co robią, co wyrażają ich twarze.

2. Po projekcji filmu uczniowie podzieleni na dwu- lub trzyosobowe grupy otrzymują teksty źródłowe (ZAŁĄCZNIKI NR 1 i 2) i pisemnie odnoszą się do 3 zagadnień/poleceń:

- Opisz swoimi słowami rozmiar zniszczeń Warszawy na podstawie przytoczonych danych liczbowych. Na czym polegały trudności w odbudowie miasta?

¹ Repozytorium Filmoteki Narodowej – Instytutu Audiowizualnego, Polska Kronika Filmowa, <http://www.repozytorium.fn.org.pl/?q=pl/search/site/polska%20kronika%20filmowa>

² Film jest dostępny w zasobach Muzeum Historii Polski: https://www.youtube.com/watch?v=f_1-VZ-L9bI

- Uzasadnij kolejność, w jakiej decydowano o odbudowie zniszczonych obiektów lub wybudowaniu nowych w stolicy (np. most Poniatowskiego i Gdański, Trasa W-Z, osiedle na Mariensztacie, kamieniczki przy Rynku, później Pałac Staszica i Marszałkowska Dzielnica Mieszkaniowa).
- Dlaczego działalność Biura Odbudowy Stolicy została doceniona przez UNESCO, a w odbudowę Warszawy byli zaangażowani także mieszkańcy innych miast?

3. Jeden z uczniów umieszcza obiekty opisywane w tekście źródłowym nr 2 na internetowej mapie Warszawy (Google Maps) za pomocą znaczników i nazywa je. Uwaga: zadanie najlepiej wykonać z użyciem komputera i rzutnika multimedialnego w klasie podczas lekcji. Możliwe jest wykonanie tego zadania z użyciem smartfonów po udostępnieniu wszystkim uczniom tego samego arkusza mapy Google lub na mapie ściennej Warszawy za pomocą samoprzylepnych karteczek. Uczniowie w ten sposób poznają rozmieszczenie odbudowanych obiektów, np. dowiadują się, że wszystkie inwestycje były prowadzone w reprezentacyjnej części miasta (w centrum — Śródmieście).

4. Wybrani uczniowie z różnych grup odczytują głośno odpowiedzi na podane wcześniej zagadnienia. Wypowiedzi mogą być uzupełnianie przez innych uczniów.

5. Nauczyciel zadaje pytanie na forum klasy o znaczenie tytułu filmu K. Karasza i W. Ślesickiego: *Gdzie diabeł mówi dobranoc*. Uczniowie na podstawie zapamiętanych kadrów, fragmentów komentarza lektora lub dialogów z filmu opisują warszawski Targówek. Wybrani uczniowie zapisują wspólne wnioski na tablicy w postaci haseł składających się na odpowiedź.

6. Wybrany uczeń umieszcza na wcześniej stworzonej mapie Google lub ściennej mapie Warszawy Targówek (np. Dom Kultury Świt lub Dom Kultury Zacisze) i szacuje odległość od umieszczonych wcześniej obiektów na Starówce oraz wyznacza trasę (ok. 6 km).

7. Uczniowie odpowiadają wspólnie na forum klasy na pytania zadane przez nauczyciela:

- Czym zajmują się bohaterowie filmu K. Karasza i W. Ślesickiego? Jak wygląda ich dzień powszedni?
- Jaką rolę w życiu społecznym miał spełniać Dzielnicowy Dom Kultury na Targówku?
- Dlaczego niektórzy mieszkańcy Targówka wypowiadają się o planowanym domu kultury niepocholebnie? Czym są motywowane ich obawy?
- Czym można wytłumaczyć różnice w poziomie życia i rozwoju architektonicznym oraz społecznym w poszczególnych dzielnicach Warszawy?

PRACA DOMOWA:

Propaganda odbudowy

Na podstawie dowolnych części Polskiej Kroniki Filmowej z lat 1955–56 dostępnych w sieci internetowej przedstaw w prezentacji multimedialnej, na kilku konkretnych przykładach (dotyczących twojej miejscowości, jeśli to możliwe), język propagandy dotyczący odbudowy Polski, planowanych inwestycji i postępów w budowie nowych obiektów. Zwróć uwagę na tzw. kilkuletnie plany odbudowy (tzw. Plan sześcioletni 1950–55), eksponowanie zaangażowania społecznego w proces odbudowy, tempo budowy i przekraczanie norm pracy, ceremonie przecinania wstęgi lub umieszczania tzw. kamienia węgielnego pod budowę przez dygnitarzy partyjnych lub lokalnych działaczy itd.

Pamiętaj, aby prezentacja poza twoim tekstem zawierała podpisane zdjęcia (co przedstawiają i kto jest ich autorem/ właścicielem) lub fragmenty kronik oraz bibliografię/ filmografię z linkami do filmów i tekstów w sieci.

ZAŁĄCZNIK NR 1

„Po podsumowaniu danych [Biura Odbudowy Stolicy — przyp. autora] okazało się, że liczba nieruchomości zabudowanych skurczyła się o ponad 40 procent — z 19 230 w listopadzie 1939 roku do 11 444 w maju roku 1945. Oceniano, że budynków zniszczonych »całkowicie«, nienadających się do odbudowy było 44 procent, zniszczonych, ale możliwych do odbudowania — 15,2 procent, a mało uszkodzonych i nieuszkodzonych — 40,4 procent. Nie są to jedyne dane, jakimi dysponujemy. Wyniki ocen zależały od przyjętych kryteriów i kategorii. W sprawozdaniu BOS z lipca 1945 roku figurują na przykład »budynki całkowicie zniszczone« — 58,4 procent, budynki bardziej zniszczone »wymagające rekonstrukcji« — 14,1 procent oraz budynki mniej zniszczone »wymagające średniego remontu« — 27,5 procent³.

ZAŁĄCZNIK NR 2

„Pierwsze miesiące pracy Biura Odbudowy Stolicy w 1945 roku przebiegały w skrajnie trudnych warunkach: brakowało środków technicznych, planów przedwojennej zabudowy i dokumentów archiwalnych. W warszawskich ruinach często odnajdywano miny i niewybuchy oraz groby poległych w czasie powstania. Mimo tych trudności 11 wydziałów Biura Odbudowy Stolicy wykonało ogromną pracę inwentaryzacyjną, a zatrudnieni w nim architekci przygotowywali pierwsze plany odbudowy miasta ze

³ Piątek G., *Najlepsze miasto świata. Warszawa w odbudowie 1944–49*, Warszawa 2019, ss. 95–96.

zniszczeń: Jan Zachwatowicz opracował koncepcję rekonstrukcji Starego Miasta, Piotr Biegański kierował odbudową Nowego Miasta i fragmentów Nowego Świata, Józef Sigalin (zastępca, a później następca Romana Piotrowskiego na stanowisku dyrektora BOS) nadzorował budowę Trasy W-Z i odbudowę mostu Poniatowskiego, a Witold Plapis zabiegał o odtworzenie i rozbudowanie systemu zieleni miejskiej.

Polityczny i propagandowy wymiar przedsięwzięcia odbudowy stolicy spowodował, że władze komunistyczne nie szczędziły środków na odbudowę. Od 1948 r. dodatkowe pieniądze na ten cel płynęły także ze Społecznego Funduszu Obudowy Stolicy, na który potrącano 0,5 proc. pensji wszystkich pracujących Polaków. W odbudowie uczestniczyli nie tylko zatrudnieni robotnicy czy junacy Służby Polsce, ale także — zwłaszcza na etapie odgruzowywania — zwykli mieszkańcy stolicy.

Prace według projektów i harmonogramów przygotowywanych w BOS toczyły się w ekspresowym tempie: w 1946 r. uruchomiono most Poniatowskiego i kolejowy most Gdański, 22 lipca 1949 r. na swoje miejsce wróciła kolumna Zygmunta, wtedy także oddano do użytku Trasę W-Z, nowe osiedle na Mariensztacie i pierwsze kamieniczki przy Rynku, rok później zakończono odbudowę pałacu Staszica przy Trakcie Królewskim, w 1950 r. rozpoczęto budowę Marszałkowskiej Dzielnicy Mieszkaniowej, a 22 lipca 1953 r. zakończono pierwszy etap rekonstrukcji Starego Miasta.

Biuro Odbudowy Stolicy zlikwidowane zostało rozporządzeniem Rady Ministrów z września 1950 r.; jego kompetencje przejęły instytucje miasta stołecznego i jednostki administracji centralnej (dyrektor BOS Roman Piotrowski kierował ministerstwem budownictwa w latach 1949–1956), ale przygotowane przez architektów BOS projekty odbudowy zabytków i unowocześniania miejskiej tkanki Warszawy realizowane były jeszcze do początku lat 60.

W 2011 r. liczące 14 tys. 679 jednostek archiwum Biura Odbudowy Stolicy zostało wpisane na listę programu »Pamięć Świata« — opracowany przez UNESCO spis dzieł i dokumentów najistotniejszych dla historii i kultury. Na liście tej, oprócz archiwum BOS, znajdują się m.in. dzieło Mikołaja Kopernika *De revolutionibus orbium coelestium*, akt konfederacji warszawskiej z 1573 roku, Magna Charta Libertatum, Biblia Gutenberga i rękopis IX symfonii Ludwiga van Beethovena⁴.

⁴ Kałwa A., *70 lat temu utworzone zostało Biuro Odbudowy Stolicy*, Portal Dzieje.pl, <https://dzieje.pl/aktualnosci/70-lat-temu-utworzone-zostalo-biuro-odbudowy-stolicy>